

LUND UNIVERSITY

De svenska dominikanernas predikan

Borgehammar, Stephan

Published in:
Visby, världen och Guds rike

2018

Document Version:
Manuskriptversion, referentgranskad och korrigerad (även kallat post-print)

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Borgehammar, S. (2018). De svenska dominikanernas predikan. I R. Svenserud (Red.), *Visby, världen och Guds rike: Dominikanernas tid på Gotland* (s. 122-147). (Gotlands kyrkohistoriska sällsks skriftserie; Vol. 6). Gotlands Kyrkohistoriska Sällskap.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

De svenska dominikanernas predikan

ORDO PRAEDICATORUM var deras egentliga namn – predikanternas orden. Att ställa sitt intellekt i kyrkans tjänst genom att ägna sig åt flitigt studium för att sedan förmedla sina insikter till andra, det var deras särskilda kallelse.

Dominikanorden upprättades året efter Fjärde Laterankonciliet 1215, som bland annat hade beslutat att det skulle finnas särskilda predikanter i varje stift. Många biskopar runtom i Europa välkomnade dominikanerna som ett redskap för att hjälpa till med uppfyllelsen av konciliets bestämmelse. Orden spred sig snabbt och i det medeltida Sverige etablerades åtta konvent under loppet av 1200-talets andra fjärdedel: Visby troligen på 1230-talet,¹ Sigtuna 1237, Skänninge 1237, Skara 1239, Kalmar 1243, Lödöse 1243, Västerås 1244 och Åbo 1249. Senare tillkom Strängnäs 1268, Stockholm 1343–44 och Viborg 1392.

Om idealen för dominikanernas predikoverksamhet vet vi en hel del, om deras konkreta verksamhet i Sverige tyvärr mycket litet. Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen har i en artikel om dominikanerna i Skara stift presenterat en samlad bild av vad vi vet och vad vi rimligen kan förmoda.² I början av sin verksamhet i Sverige har de förmodligen i vissa landskap (framför allt Svealand och Finland) delvis bedrivit ren mission, men i huvudsak torde de ha ägnat sig åt vad Jakobsen kallar ”tredjegerations-mission”, det vill säga en fördjupad och engagerande undervisning i tro och lära bland människor som redan var kristna men vars kristendom kanske inte satt så djupt eller var så genomreflekterad. I städerna kunde de undervisa unga och blivande präster både vid domskolan och i sina egna klosterskolor. Till

Motsatt sida: Handskriften C 377 i Uppsala universitetsbibliotek tycks ha tillhört svenska dominikaner. På fol. 131r, vänstra spalten, börjar en predikan om S:t Olof med ett stort rött A. Foto: Uppsala universitetsbibliotek.

...n apli gaudet qd galy
... digni habet qd pte calit
... tibi tibi est tibi s. m. b. u. d. e. a.
... lectis iocidit tibi de q. p. t. i. d. b. u. t.
... ab ubi tate doni tuc r. coz uolup
... r. po. c. **Q**uam aut gaudy suolu
... m. ce. soay. opt. r. nos p. m. u. ce. lo
... u. s. b. u. l. a. c. a. s. q. u. n. e. a. p. h. y. si. q. u. t.
... m. r. g. r. e. g. n. i. t. u. m. q. s. i. n. e. p. o. c. i. b. y.
... s. u. s. b. i. d. i. t. a. c. o. l. o. r. u. n. o. h. i. r. e. g. n. a. d. a. r. e.
... n. o. l. u. i. t. i. b. i. b. r. o. c. a. l. i. c. e. p. a. s. s. i. o. n. i. s.
... m. l. t. o. m. i. n. i. s. d. e. b. i. t. u. o. l. i. **Q**uam si m. i. c. a.
... t. o. r. e. s. h. u. i. m. t. e. p. a. t. i. n. d. i. c. i. a. l. n. o.
... t. i. n. e. g. r. a. t. i. a. b. o. r. e. a. c. q. u. e. m. l. t. o. f. o. r.
... d. e. t. n. e. d. i. a. e. a. l. l. a. b. o. r. e. p. o. p. u. l. i. t. e.
... p. m. i. l. i. t. a. s. e. b. l. i. c. a. t. o. r. u. n. o. s.
... t. i. r. e. i. r. e. g. n. i. d. e. i. d. q. n. o. s. **De s. o.**
Ab aquilone aurū nectit **O**lavo
... r. a. d. f. o. r. a. n. d. o. s. i. l. l. a. u. d. a. t. o. l. o.
... r. e. g. n. i. d. e. i. d. q. n. o. s. p. m. i. l. i. t. a. s. e. b. l. i. c. a. t. o. r. u. n. o. s.
... s. u. s. b. i. d. i. t. a. c. o. l. o. r. u. n. o. h. i. r. e. g. n. a. d. a. r. e.
... n. o. l. u. i. t. i. b. i. b. r. o. c. a. l. i. c. e. p. a. s. s. i. o. n. i. s.
... m. l. t. o. m. i. n. i. s. d. e. b. i. t. u. o. l. i. **Q**uam si m. i. c. a.
... t. o. r. e. s. h. u. i. m. t. e. p. a. t. i. n. d. i. c. i. a. l. n. o.
... t. i. n. e. g. r. a. t. i. a. b. o. r. e. a. c. q. u. e. m. l. t. o. f. o. r.
... d. e. t. n. e. d. i. a. e. a. l. l. a. b. o. r. e. p. o. p. u. l. i. t. e.
... p. m. i. l. i. t. a. s. e. b. l. i. c. a. t. o. r. u. n. o. s.
... t. i. r. e. i. r. e. g. n. i. d. e. i. d. q. n. o. s. **De s. o.**
... r. a. d. f. o. r. a. n. d. o. s. i. l. l. a. u. d. a. t. o. l. o.
... r. e. g. n. i. d. e. i. d. q. n. o. s. p. m. i. l. i. t. a. s. e. b. l. i. c. a. t. o. r. u. n. o. s.
... s. u. s. b. i. d. i. t. a. c. o. l. o. r. u. n. o. h. i. r. e. g. n. a. d. a. r. e.
... n. o. l. u. i. t. i. b. i. b. r. o. c. a. l. i. c. e. p. a. s. s. i. o. n. i. s.
... m. l. t. o. m. i. n. i. s. d. e. b. i. t. u. o. l. i. **Q**uam si m. i. c. a.
... t. o. r. e. s. h. u. i. m. t. e. p. a. t. i. n. d. i. c. i. a. l. n. o.
... t. i. n. e. g. r. a. t. i. a. b. o. r. e. a. c. q. u. e. m. l. t. o. f. o. r.
... d. e. t. n. e. d. i. a. e. a. l. l. a. b. o. r. e. p. o. p. u. l. i. t. e.
... p. m. i. l. i. t. a. s. e. b. l. i. c. a. t. o. r. u. n. o. s.
... t. i. r. e. i. r. e. g. n. i. d. e. i. d. q. n. o. s. **De s. o.**

Quod aurū igne alcora pgaur
... sic p. r. a. t. m. i. r. i. o. p. g. a. t. a. t. e. t. o. b. i. n. i. t. e. d.
... t. o. l. o. i. s. p. e. c. t. a. d. r. i. n. t. a. t. o. t. e. o. i. t. t. i. l. l. e. y.
... m. i. r. y. r. e. s. e. a. t. n. e. **Q**uod b. a. p. s. a. u. r. a. m. u. s.
... r. e. t. r. a. b. a. p. s. l. a. n. g. u. i. t. o. i. n. l. a. u. d. a. t. o. n. a.
... t. i. s. t. e. s. e. u. t. u. e. q. s. f. l. u. m. i. t. e. l. o. t. u. s. f. i. t.
Quod aurū ducit e r. p. r. o. n. o. r. e. d. i. l. i.
... t. a. t. e. s. i. g. n. a. d. i. t. h. y. e. m. i. t. e. r. e. e. s. a. b. s. t. e.
... e. r. e. l. l. a. n. a. t. p. a. s. s. i. o. n. i. t. e. r. x. i. i. h. i. b. u.
... t. g. l. i. b. o. r. i. m. f. i. n. i. t. i. n. i. t. h. a. i. m. e. n. d.
... x. g. l. o. u. p. p. f. i. a. t. e. i. m. e. c. o. u. q. r. o. m. a. g.
... o. p. m. a. b. a. r. u. e. r. a. n. t. o. r. e. d. e. u. s. t. o. s. d.
... i. l. e. g. e. n. d. a. I. h. u. t. o. n. e. g. r. a. t. l. a. b. o. r. e. l. q.
... r. a. l. p. l. e. t. u. o. s. t. u. s. t. i. n. i. m. i. t. e. r. e. n. d. o. n. t.
... t. i. e. r. i. t. o. u. o. a. b. l. i. i. d. i. n. e. d. e. t. s. i. u. o. r. t.
... p. e. o. p. a. t. e. r. i. t. n. y. x. i. d. p. h. u. i. u. o. l. t. o. n. t. r. a. i.
... s. u. o. n. i. s. o. l. u. i. t. e. a. d. e. t. s. i. t. u. e. g. p. o. p. a. t. i.
... r. u. e. l. y. s. d. o. n. u. d. i. r. i. e. i. t. e. d. e. t. y. p. o. p. a. t. i. **170**
Quod aurū vuber colorat e r. e. c. c. a. t.
... m. e. t. a. b. i. l. i. t. a. t. e. c. o. l. o. r. a. t. s. i. c. i. t. m. i. r. e. t. m. e. r. e.
... d. e. t. s. e. a. d. e. a. n. e. c. o. l. o. r. a. t. a. s. i. t. q. i. c. e. l. o.
... s. i. g. n. a. t. m. i. r. y. s. u. s. e. a. t. h. y. n. e. s. i. a. n. e. o. l. t. y.
... v. i. b. a. u. l. n. a. f. l. u. i. d. o. l. a. n. g. u. e. l. a. u. r. e. s.
... a. p. o. v. y. h. y. s. i. e. q. u. e. n. e. r. e. e. r. m. a. g.
... d. o. t. l. a. s. t. a. t. i. t. a. u. s. g. l. a. n. i. f. i. d. e. p. a. t.
... s. i. o. n. i. t. i. l. l. a. n. g. u. e. p. o. e. f. f. i. d. e. p. a. g. n. o.
... s. i. t. i. s. t. e. s. e. u. s. f. u. d. i. t. e. r. t. o. r. a. n. e. g. a. d. e. g. n. i. t.
... s. i. o. l. a. n. g. u. e. d. e. a. n. t. u. r. e. **De s. o.** r. a. d. f. o. r. a. n. d. o. s. i. l. l. a. u. d. a. t. o. l. o.
... r. e. g. n. i. d. e. i. d. q. n. o. s. p. m. i. l. i. t. a. s. e. b. l. i. c. a. t. o. r. u. n. o. s.
... s. u. s. b. i. d. i. t. a. c. o. l. o. r. u. n. o. h. i. r. e. g. n. a. d. a. r. e.
... n. o. l. u. i. t. i. b. i. b. r. o. c. a. l. i. c. e. p. a. s. s. i. o. n. i. s.
... m. l. t. o. m. i. n. i. s. d. e. b. i. t. u. o. l. i. **Q**uam si m. i. c. a.
... t. o. r. e. s. h. u. i. m. t. e. p. a. t. i. n. d. i. c. i. a. l. n. o.
... t. i. n. e. g. r. a. t. i. a. b. o. r. e. a. c. q. u. e. m. l. t. o. f. o. r.
... d. e. t. n. e. d. i. a. e. a. l. l. a. b. o. r. e. p. o. p. u. l. i. t. e.
... p. m. i. l. i. t. a. s. e. b. l. i. c. a. t. o. r. u. n. o. s.
... t. i. r. e. i. r. e. g. n. i. d. e. i. d. q. n. o. s. **De s. o.**

deras klosterkyrkor kom människor för att uppleva god liturgi och höra god predikan. Och människor på landsbygden nådde de genom sin ”terminering”, det vill säga sina rundvandringar, då de kombinerade predikan och undervisning med att samla in allmosor för sin överlevnad. På så sätt höjde de nivån på den folkliga predikan och ökade samtidigt avsevärt dess frekvens.³

Enstaka bevarade dokument bevisar att deras predikan inte bara förekom utan att kyrkans ledare betraktade den som verkningsfull och ville stödja den. Två exempel: år 1243 utfärdade den dåvarande påven, Innocentius IV, en skrivelse till priorer för dominikankonvent i norra Europa med en maning att predika korståg till Livland och Preussen; en kopia av denna skrivelse riktad till priorn för konventet i Visby finns bevarad.⁴ År 1281 utfärdade ärkebiskop Jakob Israelsson tre avlatsbrev till förmån för dominikanerna i Sigtuna och i ett av dem skänker han tjugo dagars avlat till åhörare av deras predikningar.⁵

Men dominikanernas påverkan var långt ifrån bara en fråga om kvalitet och frekvens, de var också bärare av en ny tids intellektuella ideal och metoder. Deras och de andra tiggardordnarnas uppkomst i början av 1200-talet sammanföll med och förstärkte en enorm utveckling av aktiviteter för att förbättra och förmera predikan.⁶ Ordensbröderna deltog i en revolution av predikans metodik, inte som initiativtagare utan som medryckta i den våg av nytänkande som vi brukar benämna skolastik. I ljuset av en nyvunnen intellektuell självsäkerhet tedde det sig för den tidens människor plötsligt självklart att den kristna undervisningen måste reformeras och intensifieras. För predikan formulerades höga ideal: varje predikan skulle utgå från ett bibelcitat, ha en logisk struktur och baseras på en väl avvägd blandning av nedärvd undervisning och förnuftsargument. Den logiska strukturen skapades genom att predikanten i början av predikan gjorde en elegant *divisio*, en logisk uppdelning av bibelcitatet eller av innebörden hos något ord i citatet, för att därur utvinna predikans ämne med dess underavdelningar. Men för att åhörarna inte skulle tröttnas av en ensidigt resonerande stil skulle han på lämpliga punkter även lägga in illustrativa exempel, gärna färgstarka och minnesvärda sådana.

Och för att alla predikanter skulle klara av att leva upp till dessa ideal startades en nästan industriell produktion av hjälpmedel: handböcker i predikokonsten, bibliska uppslagsverk, modellpredikningar, samlingar av citat och exempelberättelser med mera.⁷

Som bärare av dessa nya ideal – och spridare av de nya hjälpmedlen – fick dominikanerna stort inflytande, också i Norden. Vi vet att Vadstena klosterbibliotek, som förmodligen var det största nordiska biblioteket i slutet av medeltiden och i dag är det i särklass bäst bevarade, innehöll ett betydande antal volymer med predikningar och hjälpmedel för predikanter författade av minst tjugo olika dominikaner på kontinenten och de brittiska öarna.⁸

Vad finns bevarat av dominikansk predikoverksamhet i Norden?

Av de nordiska dominikanernas egen predikoverksamhet finns däremot få spår. En lista på dominikanska författare skriven kort före år 1323 nämner två predikanter: provinsialen Oliverus eller Olavus Dacus († 1308), som författade en samling predikningar *de tempore* (för kyrkoårets söndagar och Kristusfester), och Mathias Ripensis (verksam cirka 1300), förmodligen lektor vid konventet i Ribe, som författade samlingar både *de tempore* och *de sanctis* (för kyrkoårets helgondagar). I listan finns också ett tillägg från 1400-talet rörande en Johannes Dacus, som skall ha skrivit predikningar *de tempore*.⁹ Av dessa är endast samlingen *de tempore* av Mathias från Ribe bevarad. Om den finns det viss forskning och predikningarna är utgivna elektroniskt.¹⁰

Utöver Mathias från Ribe sägs det ibland att inga fler predikosamlingar av nordiska dominikaner har bevarats.¹¹ Det är dock inte korrekt. Inventerar vi bevarade hela handskrifter som har tillhört bibliotek i nordiska dominikankonvent finner vi ett inte obetydligt antal: 20 eller 21 från Sigtuna, en eller två från vardera Kalmar, Skara, Skänninge, Stockholm, Strängnäs, Västerås, Viborg eller Åbo och Helsingborg (som ju på medeltiden var danskt).¹² Alla utom Skara-handskriften finns i dag i C-samlingen i Uppsala universitetsbibliotek. Vissa av dessa handskrifter innehåller predikosamlingar. Dessa kan

grovt indelas i två grupper: sådana som är skrivna av välkända kontinentala eller brittiska författare och sådana som är anonyma. I den senare gruppen döljer sig högst sannolikt åtminstone några predikningar författade av dominikaner verksamma i Norden, även om det är svårt att identifiera dem med säkerhet. Den klaraste indikationen är förekomsten av predikningar om nordiska helgon. Fyra sådana står att finna i tre olika handskrifter och dessa skall vi nu se närmare på.¹³

Uppsala universitetsbibliotek, C 301, är en handskrift från tidigt 1300-tal som har tillhört konventet i Sigtuna. Första halvan av handskriften har en anteckning om att den en gång tillhörde en *frater Iohannis Sictunensis*, en broder Jon, Johan, Jens eller Jöns från Sigtuna. På fol. 4r–5r står en predikan till ära för S:t Torlak, eller Þorlák Þórhallsson (1133–1193), biskop av Skalholt, helgonförklarad av det isländska alltinget år 1198. Han var mycket populär på Island, särskilt i sitt hemstift, där det fanns 51 kyrkor invigda till hans ära. I Norge fanns åtminstone ett altare invigt till Torlak, i Korskyrkan i Bergen, och hans festdag 23 december firades i stiftet Nidaros.¹⁴ Det finns inga indicier på att han har firats någon annanstans, varför vi får anta att denna predikan är av isländskt eller norskt ursprung. Vår *Iohannes Sictunensis* kanske själv kom från Island eller Norge, eller så har han fått eller kopierat predikningar därifrån.

Torlaks namn nämns två gånger i predikan, men inget särskilt sägs om hans person eller liv. Där finns endast allmänna påståenden om hans förebildliga dygder, vilket ger intryck av att predikan är en lätt bearbetning av en predikan för ett annat helgon eller för en helig biskop i största allmänhet. Här följer ett smakprov i form av de första raderna i predikan. Det rör sig om de delar som på tekniskt språk kallas *thema*, *introductio* och *divisio*. *Divisio* sker här genom att författaren finner fyra olika innebörder i ordet ”hedra” i bibelcitaten:

Så skall den hedras, som kungen vill hedra, Ester (6:11). Även om de anförda orden till sin historiska innebörd handlar om Mordokaj, som kung Ahasverus hedrade på världsligt vis, kan de förstås allegoriskt som syftande på denne helige man, nämligen den

salige Torlak, som Kristus, konungarnas konung, för evigt har upphöjt och hedrat. Men eftersom vi enligt Aposteln bör visa alla människor heder (jfr 1 Pet. 2:17), men särskilt den som vi vet att Gud hedrar, bör han hedras av oss som en fader av sina barn, som en läkare av de sjuka, som en lärare av sina elever, som en ledare av sina underlydande. Denne var alltså: vår fader som födde oss genom nåden; vår läkare som botade oss från synden; vår lärare som undervisade oss i tron; vår ledare som vägledde oss i livet.¹⁵

Nästa handskrift är Uppsala universitetsbibliotek, C 381, också den en 1300-talsvolym från konventet i Sigtuna. Delar av den kan ha skrivits i England. Enligt en anteckning skänktes den till konventet av *frater Tidemannus*, ”broder Tideman”. Den innehåller flera små predikosamlingar skrivna av olika skrivare. På fol. 63r–127r finns en sådan samling som har ett svenskt namn, *Gæddohuudh*, alltså ”Gäddans huvud”. Vad detta syftar på är oklart, liksom vem som har författat samlingen. Den tillskrivs Johannes Beletus i handskriften, en lärare vid katedralskolan i Chartres på 1100-talet, men det är en högst osannolik attribution eftersom texten inte är känd från några handskrifter på kontinenten. Däremot finns ett annat svenskt dokument som nämner en predikosamling med samma namn, och taget tillsammans med att samlingen här och där är försedd med ord på fornsvenska i marginalerna pekar det mot ett inhemskt ursprung, eller i varje fall ett aktivt bruk i Sverige. Samlingen vore värd en fördjupad undersökning.

Även i en annan grupp predikningar i samma handskrift, som står på fol. 49r–61v, finner vi fornsvenska ord i marginalerna. En av dessa predikningar har rubriken *De sancto Erico martyre vel alio martyre consimili*, ”Om den helige Erik martyren eller om någon annan liknande martyr”. Rubriken är ett sekundärt tillägg och innehållet visar att predikan är en allmän predikan om en martyr vilken som helst. Vi kan ändå med stor säkerhet anta att den har *använts* i Sverige på Eriksdagen. Återigen anför jag några rader ur predikans början – här ser vi ett annat sätt som en *divisio* kan konstrueras på:

Salig är den som får utstå prövning, ty när han har bestått provet skall han få livets krona, som Gud har lovat dem som älskar honom, Jakob [1:12]. Med dessa ord prisas denne ärotrike martyr av tre skäl: för det första för sin heliga livsföring, med orden ”Salig är den”; för det andra för sitt svåra lidande: ”som får utstå prövning”; för det tredje för sin överflödande ära: ”ty när han har bestått provet skall han få livets krona” osv. Det första gör honom värd att efterlikna, det andra värd att vörda, det tredje värd att åstunda.¹⁶

Ytterligare minst tre dominikanska handskrifter med predikningar av hittills oidentifierat ursprung skulle förtjäna ett närmare studium, nämligen Uppsala universitetsbibliotek, C 70 (kanske från Skänninge), C 375 och C 409 (från Sigtuna). Men eftersom dessa inte innehåller några predikningar om svenska helgon lämnar vi dem åt sidan här och går i stället till den sista handskrift vi ska dryfta, C 377.

En dominikansk predikan om S:t Olof

Handskriften C 377 i Uppsala universitetsbibliotek saknar helt anteckningar eller andra indikationer på vilket konvent den har tillhört, men att den är av dominikansk proveniens visas av att den innehåller predikningar om S:t Dominikus och om S:t Petrus Martyren, eller Petrus från Verona (1206–1252), typiska dominikanska helgon som man normalt inte firade eller predikade om i sockenkyrkorna. Handskriftens svenska eller i varje fall nordiska proveniens visas av att den innehåller två korta predikningar om S:t Olof, på fol. 131r–v och 173v–174v. Dessa återfinns bland en grupp om tio predikningar från 1400-talets början. Resten av handskriften består av predikosamlingar av både kända och okända författare, där de kända är dominikaner: 25 av Thomas av Aquino (visserligen pseudo, det vill säga felaktigt tillskrivna honom), 91 av Martin från Opava i Polen (*Martinus Oppaviensis*, † 1278), en på sin tid välkänd dominikansk predikant, och 51 anonyma. Samtliga predikningar är nedskrivna på 1300-talet och i början av 1400-talet.

Den förra av de båda Olofspredikningarna återges här nedanför i dess helhet och i svensk översättning. Det är uppenbart att texten är

ett utkast. Det handlar om kortfattade anteckningar på latin som en predikant har kunnat memorera för att sedan improvisera en utförligare predikan på svenska (eller annat nordiskt språk) för sina åhörare. Detta tycks också ha varit det sätt som medeltida predikanter vanligen arbetade på. De antecknade och komponerade texter på latin, eftersom det var det enda språk de hade använt i skolan och faktiskt det enda språk de hade lärt sig att skriva. Men de talade naturligtvis på det språk som åhörarna förstod. Att memorera predikan innan de ställde sig upp för att tala var i alla händelser en självklarhet för dem. Inte förrän i början av 1800-talet hör vi talas om predikanter som tar med sig ett manus upp i predikstolen, och då handlar det om att de klandras för sådant ofog!¹⁷

Att texten är så kortfattad gör att den blir ganska svårbegriplig för oss, vi som varken är vana vid temana i en medeltida helgonpredikan eller det sätt den är uppbyggd på, och som inte heller är bekanta med predikantens källor och hans sätt att använda dem. Därför kan det vara lämpligt att här ge en resumé av innehållet:

Predikanten har förmodligen börjat med en inledning som inte finns nedskrivna. Denna inledning, vars tekniska namn är *prothema*, avslutades med gemensam bön. Den egentliga predikan börjar sedan med ett kort bibelcitat ur Jobs bok: ”Från norr kom guld, och från Gud överväldigande lovprisning”. Predikanten delar upp citatet i två fraser (*divisio*) och predikar över en i taget.

Den första frasen, ”Från norr kom guld”, låter han syfta på S:t Olof. Ur guldets egenskaper utviner han fyra egenskaper hos helgonet: (1) guld är tungt, vilket står för Olofs uthållighet; (2) guld renas från slagg genom eld, vilket står för att Olof renades från synd genom sitt martyrium; (3) guld är mjukt och kan hamras ut, vilket står för att Olof växte i nåd genom att tåligt uthärda lidanden; (4) och guld är rött, vilket står för martyrens blod som också är hans himmelska segertecken.

Predikanten tar sig sedan an den andra frasen, ”och från Gud överväldigande lovprisning”, där han ger två alternativa utläggningar (båda är knappast tänkta att användas i samma predikan). I det första alternativet fattar han ”överväldigande” negativt, som något skräck-

injugande. Han låter det syfta på Guds fördolda rådslut, som (1) innebar att många av Israels folk förkastades medan (2) hedningar utvaldes i deras ställe. Det får honom att (3) mana till försiktighet: man ska inte tro att Guds gåvor är något man har förtjänat.

I det andra alternativet fattar predikanten ”överväldigande” i dess positiva mening. Här talar han om det goda som Olof har inneburit och som gör att människor prisar Gud för hans skull: (1) Olof förkunnade Guds ord och omvände många hedningar, (2) Olof har gjort under för många människor som var i nöd (predikanten noterar här fyra mirakelberättelser som han tänker återge), och (3) Olof har hjälpt många också på andra sätt – möjligen åsyftas allmosor givna för helgonets skull.

Predikan avslutas på samma sätt som nästan all predikan från denna tid: inte med en sammanfattning eller med förmaningar utan genom ett *votum*, en önskan att Gud ska låta det gå väl för predikanten och hans åhörare.

Medeltida predikanter kunde hänvisa till en lång rad olika auktoriteter som stöd för sina påståenden. I denna predikan finner vi förutom Olofslegenden och Olofsmiraklerna¹⁸ endast Bibeln, som naturligtvis alltid var den viktigaste och flitigast citerade auktoriteten, och ”Glossan”, som var en version av Bibeln med korta kommentarer inskrivna i marginalen och mellan raderna. Glossan existerade i många varianter och jag har inte försökt utreda vilken vår predikant har använt.

Efter dessa förklaringar ska läsaren förhoppningsvis kunna göra sig en levande föreställning av hur den anonyma predikan om S:t Olof har låtit när den framfördes. Det är lätt att känna respekt för författarens lärdom och pedagogiska skicklighet.

Avslutning

Slutsatsen av denna lilla artikel är att det finns en hel del material för den som skulle vilja fördjupa sig i de svenska dominikanernas predikan. Här har dock bara konturerna av ett sammanhang kunnat tecknas och några korta smakprov ges. Det är synd, med tanke på den betydelse dominikanerna hade för de nordiska länderna under 300 års tid.

Uppsala UB, C 377, fol. 131ra–va

DE SANCTO OLAUO

Ab aquilone aurum uenit, et a Deo formidolosa laudacio. Iob xxxvii.¹⁹ Hic duo notari possunt, scilicet istius sancti commendacio ibi: *Ab aquilone uenit aurum*, id est a gentilitate frigore perfidie constricta aurum uenit, id est uita fidelium sicut istius sancti, scilicet beati Olai, et aliorum. Et propter hoc fidelium omnium deuota laudacio innuitur ibi: *Et a Deo formidolosa laudacio.*

Dicit ergo *Ab aquilone* etc. Aurum enim ponderosum est, ubi commendatur eius perseuerancia iuxta illud Iob xxvii: *Iustificacionem meam quam cepi in bonis operibus, firmo mentis proposito non deseram.*²⁰ Cor. vii: *Vnusquisque in qua uocatione uocatus est, in illa permaneat.*²¹ Et de isto dicitur quod ”fidem toto admisit pectore”.²² Sed nos multa promisimus in baptismo et in confessionibus que non tenemus. Marc. x: *Qui perseuerauerit <usque in finem, hic saluus erit>.*²³ Glossa: Non cepisse uel fecisse uirtus est, sed perfecisse.²⁴ Glossa: Incassum bonum agitur si ante terminum uite deseratur, quia frustra uelociter currit qui priusquam ad metam uenerit²⁵ deficit. [131rb]

Secundo aurum in igne a scoria purgatur, sic peccata martirio purgantur. Tob. iii: *In tempore tribulacionis peccata dimittit.*²⁶ Ac²⁷ omnia falce martirii resecantur. Item <sicut> baptismus fluminis, ita et baptismus sanguinis omnia lauat crimina, et iste sanctus utroque flumine lotus fuit.

Tercio aurum ductile est et percussionibus dilatatur, sic gracia Dei in hoc martire crescebat ex tollerancia passionum. Cor. xii: *Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me uirtus Christi.*²⁸ Glossa: id est perficiatur in me. Exo. i: *Quanto magis opprimabantur, tanto <magis multiplicabantur> etc.*²⁹ Et de isto sancto dicitur in legenda: ”Ihesu bone, quantos labores, quantas persecuciones sustinuit!”³⁰ Ei enim donatum erat ut non solum in Deum crederet, sed utique pro eo pateretur,³¹ iuxta illud Phi. i: *Vobis donatum est ut non solum in eum credatis, sed etiam ut pro eo paciamini,*³² et utrumque est donum Dei: et in eum credere et pro eo pati.³³

Quarto aurum rubei coloris est et cetera metalla colorat, sic et martires inter ceteros sanctos decentius colorati sunt, quia in celo signa

martirii sui secum habent, scilicet aureolam. Vnde et³⁴ rubri, nam fluido sanguine laure<at>i sunt. Apo. vii: *Hii sunt qui uenerunt ex magna tribulacione et lauerunt stolas suas in sanguine Agni.*³⁵ Glossa: id est in fide passionis uel in sanguine proprio effuso pro Agno. Sic et iste sanctus fudit et totam Norwegiam suo sanguine decorauit.

Sequitur: *Et a Deo formidolosa laudacio.* Vbi tangitur secundum³⁶, scilicet fidelium deuota laudacio, id est Hebreorum fidelium, unde Glossa ibi: Iuste Iudea est repulsa, dum pie gentilitas est uocata. Et dicitur formidolosa laudacio propter tria, scilicet gencium uocacionem, Iudeorum reprobacionem et diuinorum iudiciorum dispensacionem.

De primo Act. xi: *Ergo et gentibus Deus penitenciam ad uitam dedit.*³⁷ Item in eodem: *Ergo eandem gratiam dedit illis Deus sicut nobis etc.*³⁸

De secundo Act. xiiii: *Vobis oportebat primum loqui uerbum Dei, sed quia repulistis*³⁹ etc.⁴⁰

De tercio Cor. xi: *Qui stat uideat ne cadat.*⁴¹ Glossa: Aduersus [131va] Christum bella gerit qui de bonis gratuitis lucrum querit.

Vel sic: *Et a Deo formidolosa laudacio*, id est multi laudant Deum in isto sancto.

Primo propter tanti patris donacionem. Nam multos per ewangelium ipse Christo genuit iuxta illud Cor. iiii: *Nam per ewangelium in Christo uos genui.*⁴² Eccli. xlix: *Laudemus uiros gloriosos, parentes nostros.*⁴³ Ipse enim fuit, sicut dicitur in legenda, rex et dux uerbi: gratiam omnibus predicabat.⁴⁴ Nec mirum, gracia enim Dei diffusa erat in labiis suis.⁴⁵ Vnde multos a nefandis ydolorum cultibus ad agnitionem sui Creatoris reduxit.⁴⁶

Item propter miraculorum operacionem. Nota de ceco illuminato de aqua que de wulneribus eius fluxerat.⁴⁷ Item de suspensio cuiusdam innocentis, quem sanctus supposito pede eius assere sustentabat.⁴⁸ Item de milite qui matrem et fratrem occiderat.⁴⁹ Item de quodam sacerdote, qui excecatus et lingua priuatus fuerat et tibiis fractis relictus.⁵⁰

Item propter multorum beneficiorum collacionem, que per ipsum multi consecuti sunt, pro quibus Deus laudandus et sanctus Olauus.

Deus autem det nobis eum digne laudare iuxta illud: *Laudate Deum,*⁵¹ id est pro hiis que suis sanctis dedit.

OM S:T OLOF

Från norr kom guld, och från Gud överväldigande lovprisning. Job 37[:22]. Här kan vi notera två ting, nämligen att detta helgon prisas med orden ”Från norr kom guld”, ty från ett hednafolk som stelnat i otrons kyla kom guld, det vill säga trons liv, såsom hos detta helgon, den salige Olof, och andra. Och därför antyds alla troendes tillgivna lovprisning med orden: ”och från Gud överväldigande lovprisning”.

Han säger alltså ”Från norr” etc. Guld är tungt, och därmed prisas hans uthållighet enligt Job 27[:6]: ”Min rättfärdighet som jag påbörjade” med goda gärningar, ”skall jag inte överge” tack vare en fast inre föresats. [1] Kor. 7[:20]: ”Var och en skall förbli vad han var när han blev kallad.” Och om denne man sägs det att ”han lät tron fylla hela sitt bröst”. Men vi har lovat mycket i vårt dop och i vår bikt som vi inte håller. Mark. 10 [Matt. 10:22]: ”Den som håller ut till slutet skall bli räddad”. Glossan: ”Att ha börjat göra eller gjort är inte en dygd, bara att ha fullgjort.” Glossan: ”Gagnlöst handlar man väl om man upphör med det före livets slut, ty förgäves springer den snabbt som ger upp innan han når målet.”

För det andra renas guldets från slagg genom eld; på samma sätt renas synder genom martyriet. Tobit 3[:13]: ”I prövningens tid förlåter han synder”. Och allt skördas med martyriets lie. Vidare: liksom vatendopet renar, så renar även blodsdopet från alla synder, och denne helige man tvättades i båda dessa flöden.

För det tredje är guld mjukt och pressas ut med hammarslag; på samma sätt växte Guds nåd i denna martyr genom att han uthärdade lidanden. [2] Kor. 12[:9]: ”Jag vill helst skryta med min svaghet, så att Kristi kraft kan bo i mig”. Glossan: ”dvs. fullkomnas i mig”. 2 Mos. 1[:12]: ”Ju mer de förtrycktes, desto mer förökade de sig” etc. Och om denne helige man sägs det i legenden: ”Gode Jesus, vilka mödor, vilka förföljelser han fick utstå!” Han fick nämligen som gåva att inte bara tro på Gud utan även att lida för honom, enligt detta ord i Fil. 1[:29]: ”Ni har fått nåden att inte bara tro på honom, utan också att lida för hans skull”, och bådadera är Guds gåva: både att tro på honom och att lida för honom.

För det fjärde har guldets en röd färg och färgar andra metaller; på samma sätt är martyrerne mer vackert färgade än andra helgon, ty i himlen bär de tecknet på sitt martyrium med sig, nämligen den gyllene glorian. De är också röda, ty deras flödande blod är deras segerkrans. Upp. 7[:14]: ”Det är de som har kommit ur det stora lidandet och de har tvättat sina kläder i Lammets blod”. Glossan: ”dvs. i tron på Kristi lidande, eller i sitt eget blod som de utgjutit för Lammets skull”. Så utgöt även denne helige man och smyckade hela Norge med sitt blod.

Sedan följer: ”och från Gud överväldigande lovprisning”. Här berörs den andra delen, nämligen de troendes tillgivna lovprisning, det vill säga de troende hebréernas, enligt Glossan till detta ställe: ”Rättvist avvisas Judéen, när barmhärtigt hedendomen kallas”. Och lovprisningen kallas oerhörd av tre skäl, nämligen hedningarnas kallelse, judarnas förkastelse och den gudomliga rättvisans skipande.

Om det första Apg. 11[:18]: ”Så har Gud gett också hedningarna möjlighet att omvända sig och få liv”. Vidare på samma ställe: ”Alltså har Gud gett dem samma nåd som vi fick” etc.

Om det andra Apg. 13[:46]: ”Det var ni som först skulle få höra Guds ord förkunnas. Men när ni nu visar det ifrån er” etc.

Om det tredje [1] Kor. 11 [10:12]: ”Den som tror sig stå stadigt skall se till att han inte faller”. Glossan: ”Mot Kristus krigar den människa som söker göra sig en vinst av det hon fått gratis.”

Eller så här: ”och från Gud överväldigande lovprisning”, det vill säga många prisar Gud i denne helige man.

För det första på grund av den store fader de fått. Ty han födde många till liv åt Kristus genom evangelium enligt detta ord i [1] Kor. 4[:15]: ”Ty det var jag som blev er far i Kristus genom evangeliet”. Syrak 49 [44:1]: ”Låt oss lovsjunga ärorika män, våra fäder”. Som det står i legenden var han Ordets kung och härförare: han predikade nåden för alla. Och det är inget att förundra sig över, ty Guds nåd var utstruken på hans läppar [jfr Ps. 45:3]. Så återförde han många från den skamliga kulten av avgudar till kunskapen om deras Skapare.

För det andra på grund av undren de upplevt. Berätta om den blinde som fick sin syn åter av vattnet som hade flutit ur hans sår. Igen, om hängningen av en oskyldig man, som helgonet höll uppe genom att sätta sitt spjut under hans fot. Igen, om soldaten som hade mördat sin mor och sin bror. Igen, om prästen som blivit bländad och fått tungan utskuren och som lämnades med brutna ben att dö.

Igen [dvs. för det tredje], på grund av de många välgärningar som många har fått ta emot tack vare denne man, för vilka vi bör prisa Gud och S:t Olof.

Må Gud ge oss nåd att värdigt prisa honom i enlighet med orden ”Prisa Gud”, det vill säga för allt som han har gett genom sina helgon.

Noter

- 1 I litteraturen möter ofta påståenden att konventet i Visby grundades före 1230, men detta har på goda grunder ifrågasatts av Jakobsen 2011.
- 2 Jakobsen 2007, särskilt s. 169–174.
- 3 Se även Jakobsen 2015, 2016a och 2016b för en fylligare argumentation med internationella perspektiv. Om dominikanernas materiella kultur se Tagesson 2009.
- 4 *Diplomatarium Suecanum* bd 1, nr 307. En rundskrivelse med nästan exakt samma lydelse finns utgiven jämte dansk översättning i *Diplomatarium Danicum/Dansk diplomatarium*, ser. 1, bd 7, nr 112.
- 5 *Diplomatarium Suecanum* bd 1, nr 734. Båda de nämnda dokumenten återfinns också i den värdefulla dokumentsamlingen av Jakobsen, *Diplomatarium OP Dacie*.
- 6 Jfr Edwards 2004, kap. 9, s. 210–238 med rubriken ”The Explosion of Preaching in the Thirteenth and Fourteenth Centuries”.
- 7 Mer om ”1200-talets homiletiska nytändning”, med fylliga litteraturhänvisningar, i Borgehammar 2010.
- 8 Se ”Registrum nominum et rerum” i MHUU, bd 7. De av mig noterade dominikanska författarna är Aldobrandinus de Cavalcantibus, Antonius de Azaro Parmensis, Armandus de Bellovisu, Eilhardus de Saxonia, Guido Ebrouensis, Guillelmus de Malliaco, Guillelmus Peraldus, Hugo de Prato Florido, Jacobus de Lausanna, Jacobus de Voragine, Johannes Aurelianus, Johannes Herolt, Martinus Oppaviensis, Matthias Ripensis, Nicolaus Asculanus, Nicolaus de Gorran, Peregrinus de Oppeln, Petrus de Remis, Thomas Brito och Vincentius Ferrerius.
- 9 Riising 1969, s. 48.

- 10 Utgåva: Mathias Ripensis, *Sermones de tempore*. Diskussion och analys i Riising 1969, s. 48–50 och passim; Schütz 2014, s. 143–208.
- 11 T.ex. Schütz s. 146.
- 12 För en lista över dessa handskrifter, se Appendix.
- 13 Jag måste här göra förbehållet att de medeltida handskrifterna i Kungliga biblioteket, Stockholm, i Stiftsbiblioteken i Linköping, Skara och Strängnäs samt i några andra mindre bibliotek inte är katalogiserade på samma detaljerade nivå som handskrifterna i C-samlingen i Uppsala. Det kan därför finnas nordiska dominikanska predikningar kvar att upptäcka.
- 14 Officium och mässa för Torlak finns i *Breviarium Nidrosiense* resp. *Missale Nidrosiense*, båda tryckta 1519. Om Torlak se vidare Benediktsson 1976.
- 15 *Hoc honore dignus est quemcumque rex honorare voluerit*, Hester. Verba proposita, licet secundum ystoriam dicantur de Mardocheo, quem rex Assuerus temporaliter honoravit, allegorice intellecta isti sancto, scilicet beato Thorlaco, competere possunt, quem rex regum Christus eternaliter exaltauit et honoravit. Sed quia secundum Apostolum omnes conuenit honorare, precipue tamen eum, quem a Deo scimus honoratum, debet ergo honorari tamquam pater a filiis, medicus ab infirmis, magister a discipulis, prelatus a subditis. Ipse enim fuit: pater noster generando in gratia; medicus sanando a culpa; magister erudiendo in doctrina; prelatus gubernando in vita. UUB, C 301, fol. 4r.
- 16 *Beatus vir, qui suffert temptationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vite, quam repromisit Deus diligentibus se*, Iac. In verbis istis gloriosus hic martyr commendatur a tribus: primo a vite sanctitate ibi: *Beatus vir*; secundo a pene acerbitate: *qui suffert temptationem*; tercio a glori[os]e vbertate: *quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vite* etc. Primum reddit eum imitabilem, secundum venerabilem, tertium valde desiderabilem. UUB, C 381, fol. 57r.
- 17 Borgehammar 2010, s. 15–18.
- 18 För detaljerade uppgifter om Olavslegendens och -miraklernas olika versioner, utgåvor och översättningar, se Iversen samt Mortensen & Østrem & Ommundsen. Predikan citerar och alluderar på A-versionen av legenden, utgiven av Metcalfe 1881, i engelsk översättning i Phelpstead 2001. Andra versioner av Olavslegenden finns i svensk översättning av Gunilla Iversen i Lidén 1999, s. 404–414. Se även antologin *Olavslegenden*, med bl.a. en översikt av de olika olavsmiraklernas förekomst i olika handskrifter s. 112–113.
- 19 Iob 37:22.
- 20 Iob 27:6.
- 21 1 Cor. 7:20.
- 22 Passio Olavi, ed. Metcalfe, p. 68.
- 23 Matt. 10:22.
- 24 perfecisse] persecisse *cod.*, *postea corr. in perseuerasse ut uid., sed inepte.*
- 25 uenerit] uenisit *cod. ut uid.*
- 26 Tob. 3:13.
- 27 Ac] *lectio incerta.*
- 28 2 Cor. 12:9.
- 29 Cf. Exod. 1:12.
- 30 Passio Olavi, ed. Metcalfe, p. 69.
- 31 Cf. Passio Olavi, *ibid.*
- 32 Phil. 1:29.
- 33 ipso *add. in marg.*
- 34 et] *lectio incerta.*
- 35 Apoc. 7:14.
- 36 secundum] *lectio incerta.*
- 37 Act. 11:18.
- 38 Act. 11:17.
- 39 repulstis] *rupul cod.*
- 40 Act. 13:46.
- 41 1 Cor. 10:12.
- 42 1 Cor. 4:15.
- 43 Ecclus. 44:1.
- 44 Cf. Passio Olavi, ed. Metcalfe, pp. 68–69.
- 45 Cf. Ps. 44:3 et Passio Olavi, p. 69.
- 46 Passio Olavi, *ibid.*
- 47 Cf. Passio Olavi, ed. Metcalfe, pp. 74–75.
- 48 Cf. Passio Olavi, ed. Metcalfe, pp. 83–84.
- 49 Cf. Passio Olavi, ed. Metcalfe, p. 96 (ubi non de uno milite sed de duobus fratribus agitur).
- 50 Cf. Passio Olavi, ed. Metcalfe, pp. 80–82.
- 51 Ps. 148:4 *var. lect.*

Appendix:

Bevarade handskrifter från svenska dominikanska bibliotek

Om inget annat anges förvaras handskriften i dag i Uppsala universitetsbibliotek. För mer information om resp. handskrift inklusive litteratur, se MHUU, för Sigtunahandskrifterna även Schmid 1947.

- C 13** Sigtuna (tidigare ev. Strängnäs).
Skriven i Frankrike?, första halvan av 1300-talet.
Mått: 15 x 11,5 cm.
Har tillhört Johannes Petri, kyrkoherde i Alsike.
Innehåll: Guilelmus Brito, *Expositiones vocabulorum Bibliae*.
- C 18** Sigtuna.
Skriven i norra Frankrike, slutet av 1200-talet.
Mått: 21 x 14,5 cm.
Skänkt till konventet av Laurentius Olavi från Vaksala, dekan vid Uppsala domkyrka, † 1332. Han köpte förmodligen handskriften under sin studietid i Paris på 1280-talet. Mot slutet av sitt liv inträdde han i Sigtunakonventet. Jfr C 69.
Innehåll: Nicolaus de Gorran, *Fundamentum Aureum* (predikosamling).
- C 42** Sigtuna.
Skriven i Frankrike, 1269–1296. Mått: 27 x 19,5 cm.
Har tillhört Carolus Erlandi, kanik i Uppsala domkyrka, † 1296. Skänktes till konventet av hans bror Israel Erlandi, som var konventets prior. Jfr C 62o.
Innehåll: Eberhard Bethuniensis, *Graecismus*, med glossor och en omfattande kommentar.
- C 60** Sigtuna? (Inbindningen liknar andra Sigtunahandskrifternas.)
Skriven delvis i England, 1100- och 1200-talen. Mått: 23 x 15,5 cm.
Innehåll: Utläggning av Ave Maria; predikningar från 1100-talet; Bartholomaeus Iscanus, *Paenitentiale*; en utläggning av passions-

tidens liturgi; ps.-Hugo av S:t Viktor, *Speculum ecclesiae*; anon., *De duobus infernis*; *Visio Tundali*; Alcuin, *De virtutibus et vitiis* (delar).

- C 69** Sigtuna.
Skriven i Uppsala, före 1332. Mått: 20,5 x 15 cm.
Har tillhört Laurentius från Vaksala, Jfr C 18.
Innehåll: Laurentius från Vaksala, *Suffragium curatorum*.
- C 70** Skänninge?
Skriven i Frankrike, ev. Danmark, och Sverige, 1200-talet.
Mått: 19 x 14,5 cm.
Innehåll: diverse predikningar; *Annales 916–1263*; *Catalogus regum Sueciae*; lista över textläsningar för mässan; Johannes Peckam?, *Collectarium Sacrae Bibliae*.
- C 134** Sigtuna.
Skriven i Frankrike, 1233–48. Mått: 24 x 18 cm.
Gåva till konventet från biskop Tomas av Åbo, † 1248.
Innehåll: Hugo de S. Caro, *In Historiam scholasticam*; *In XII prophetas*; en boklista.
- C 142** Sigtuna.
Skriven i Frankrike?, början av 1300-talet. Mått: 21 x 16 cm.
En gåva från *reverendus pater, frater Albertus senior*.
Innehåll: Petrus Cantor, *Summa Abel*.
- C 144** Stockholm? (Toni Schmidts förslag).
Skriven i Frankrike, 1300-talet. Mått: 18,5 x 13,5 cm.
Innehåll: Medicinska excerpter; *Notabilia super Johannem*; samling av *exempla*; Jordanus de Quedlinburg?, *Expositio missae*; diverse predikningar; Guilelmus Peraldus, predikningar *de tempore*; anon., *Explicatio moralis nominum graecorum*. Sista sidan: *Suffragia pro defunctis*, i enlighet med dominikanernas generalkapitel i Lyon 1431.

- C 206** Sigtuna.
Skriven i Frankrike? (Elsaß?), ca 1300. Mått: 21 x 14 cm.
Innehåll: Hugo Ripelin de Argentina, *Compendium theologiae veritatis*; Johannes de Sterngassen, *In Sententias Petri Lombardi*.
- C 222** Sigtuna.
Delvis skriven i Tyskland, 1100-talets andra tredjedel samt 1200-talet. Mått: 19 x 14 cm.
Handschriftens första del har tillhört broder Bruddo Uddonis (levde 1339).
Innehåll: Augustinus, *Regula III*; Nicetas de Remesiana, *De psalmodiae bono*; utdrag ur kejsar Henrik II:s statuter; *consuetudines* från augustinklostret i Marbach (bearbetat utdrag); Honorius Augustodunensis, *Gemma animae*; besvärjelse mot älvor; Adso, *Epistula de ortu et tempore Antichristi*; anon., *Quindecim signa ante iudicium extremum*; en liturgisk sekvens för Johannes evangelisten; Johannes Belethus, *Summa de ecclesiasticis officiis*.
- C 228** Okänd proveniens. Möjligen dominikansk.
Skriven ca 1300. Mått: 16,5 x 12 cm.
Innehåller förutom *Litterae universitatis Parisiensis ad Ordinem Fratrum Praedicatorum de morte Thomae de Aquino* främst predikningar, skrivna av såväl franciskaner som av dominikanbrodern Guilelmus Peraldus. Dess ringa storlek har gjort den lätt att ta med på resor.
- C 254** Sigtuna.
Skriven i Frankrike, andra hälften av 1100-talet. Mått: 15,5 x 11.
Köpt i Paris av Israel Erlandi, lektor i Sigtuna från 1290, prior från 1298.
Innehåll: ps.-Bonaventura (Gilbertus de Tornaco? Guilelmus de Formentaria?), *Pharetra*.

- C 301** Sigtuna.
Skriven på 1300-talet, okänt var. Har varit försedd med kedja. Mått: 21 x 15 cm.
Första halvan har tillhört en broder Johannes i Sigtunakonventet. Innehåll: Nicolaus de Gorran, *Fundamentum Aureum* (predikosamling); diverse predikningar, bl.a. om det isländska helgonet Torlak.
- C 370** Sigtuna.
Skriven i Frankrike, 1200-talet; i Tyskland och Sverige, 1300-talet och andra hälften av 1400-talet. Mått: 17,5 x 13 cm.
Har tillhört Nicolaus Lindorm, kyrkoherde i Åker (Uppland el. Södermanland) åtminstone 1451–83, som gav den till dominikanbrodern Johannes Olavi.
Innehåll: Två samlingar av *exempla*; två samlingar med predikningar och diverse notiser; Johannes Ludovicus Herbipolensis, predikningar (två samlingar jämte utdrag ur helgonlegender och andra tillägg); utdrag ur Birgittas *Uppenbarelser*; Johanniternas avlatsprivilegier; Jesu barndomsevangelium (ps.-Matteus).
- C 375** Sigtuna.
Skriven i norra Tyskland?, 1300-talet. Mått: 16,5 x 11 cm.
Utlånad av konventet till ”frater Hinricus ...llechini” på livstid. Innehåll: en kort traktat *De sacramentis* och ett stort antal predikningar av diverse slag (inklusive för Dominicus himmelska födelsedag och translationsdag och för Petrus Martyren).
- C 377** Okänd proveniens. Sannolikt dominikansk. En anteckning på fornsvenska finns.
Skriven på 1300-talet och 1400-talets början. Mått: 17 x 12 cm.
Innehåll: diverse predikningar (flera grupper, inklusive för Dominikus och Petrus Martyren); Martinus Oppaviensis, helgonpredikningar; ps.-Thomas av Aquino, helgonpredikningar. Predikningarna på fol. 7r–80r finns även i Vadstenahandskriften C382.

- C 379** Kalmar.
Skriven i England?, 1300-talet. Mått: 15 x 11 cm.
En gåva från lektor Haquinus Petri i Kalmar till två bröder, en Jacobus Johannis och en ej namngiven, ”till hjälp för våra studier”.
Innehåll: diverse predikningar (varav några av Servas sanctus de Faenza och Gilbertus de Tornaco; inkluderar predikningar för Dominicus och Petrus Martyren); tre korta texter om hur sjukdomar kan botas med hjälp av vin eller eld.
- C 381** Sigtuna.
Skriven i Sverige och England?, 1300-talet. Mått: 15,5 x 10,5 cm
Testamenterad till konventet av broder Tidemannus.
Innehåll: Fader vår och trosbekännelsen på fornsvenska samt en utläggning av Fader vår på latin; kalendariska beräkningar; helgonlegender från *Legenda Aurea*; diverse predikningar (flera grupper); en utläggning av Fader vår; en hymn till S:t Erik; en text om Jungfru Maria; mirakel knutna till Kristi kropp; predikosamlingen ”Gæddohuvudh” (tillskriven Johannes Beletus); en text om dygderna, särskilt kärleken. På sista sidan en anteckning om en eldsvåda i Stockholm 12 april 1407 (jfr C 616).
- C 408** Sigtuna.
Skriven på 1300-talet. Mått: 16,5 x 13,5 cm.
Köpt åt konventet av broder Andreas Jacobi senior.
Innehåll: Jacobus de Voragine, predikningar för fastan; en predikan av Jacobus de Villaco; *De quattuor proprietatibus solis*; *De memoria dominicae passionis*.
- C 409** Sigtuna.
Skriven delvis i England, 1300-talet. Mått: 16 x 11,5 cm.
Innehåll: Diverse predikningar och notiser; Conradus Holtnickers de Saxonia, predikningar för hela kyrkoåret inklusive helgon dagar.

- C 411** Sigtuna.
Skriven delvis i England?, 1300-talet. Mått: 14 x 10,5 cm.
Innehåll: Diverse predikningar, troligen av dansk-franciskanskt ursprung enl. Schmid 1947, s. 71.
- C 421** Åbo eller Viborg.
Skriven i Åbo eller Viborg, 1407. Mått: 26 x 17 cm.
Innehåll: liturgiska föreskrifter; texter till tidegården; diverse liturgiska texter.
- C 513** Västerås.
Skriven i dominikankonventet i Strängnäs, 1517, för konventet i Västerås av Gudmundus Benedicti, lektor och f.d. provinsialprior för dominikanorden i Sverige och Danmark. Mått: 27 x 20 cm.
Innehåll: liturgiska sånger (tonarium och sekventarium).
- C 573** Sigtuna.
Skriven i slutet av 1200-talet. Mått: 21,5 x 15,5 cm.
Har varit utlånad till en Johannes Olavi av priorn Alverus.
Innehåll: Tancredus Bononiensis, *Ordo iudiciarius*.
- C 579** Sigtuna.
Skriven på 1300-talet. Mått: 19 x 13,5 cm.
Anteckning av en broder Olavus Petri fol. 90v – ägare eller enbart brukare?
Innehåll: register till kyrkorättsliga texter; Bernardus Provincialis, *Commentaria in tabulas Salernitanas* (slutet); Gerardus de Montepessulano/Gerardus Cremonensis, *Summa de modo medendi*.
- C 614** Stockholm.
Skriven troligen i Frankrike, första hälften av 1300-talet.
Mått: 26 x 18,5 cm.
Har ägts av Godescalcus Falkdal, dominkanbroder och sena-

re biskop av Linköping 1371–74, som gett den till sin ordensbroder Benedictus Ringstadiensis, senare biskop av Bergen 1370–71; skänkt till konventet i Stockholm av därvarande lektorn Simon Johannis.

Innehåll: Johannes Galensis, *Summa collationum*; ordspråk och moraliska excerpter (mestadels ps.-Seneca); del av en kommentar till Petrus Lombardus *Sententiae*.

C 616 Stockholm.

Skriven i Tyskland 1383. Mått: 25,5 x 18 cm.

Har ägts av en dominikanbroder Ludolfus de Valle; ”köpt för en nobel i dominikanernas konventet i Lübeck genom broder Gregorius för konventet i Stockholm som brann år 1407” (jfr C 381). Innehåll: en predikan om Johannes döparen; en text om kläddräkt; Vincentius Bellovacensis, *De morali principis institutione*, *De eruditione filiorum nobilium*, *Epistula de morte amici consolatoria*; en text om Jungfru Maria; ps.-Albertus Magnus, *Paradisus animae sive De virtutibus*; Henricus de Frimaria, *De decem praeceptis*; ps.-Augustinus, *De essentia divinitatis*; Henricus de Frimaria, *Sermo/Tractatus de corpore Christi*, *De quattuor instinctibus*.

C 620 Sigtuna.

Skriven i Frankrike, 1200-talet. Mått: 23 x 15,5 cm.

Testamenterad 1296 av kaniken Carolus Erlandi, Uppsala, till brodern Israel Erlandi, sedermera prior för konventet i Sigtuna. Jfr C 42.

Innehåll: Magister Stephanus, *Commentaria in Summulas logicales Petri Hispani*; anon. *Commentarius in Timaeum Platonis*.

C 647 Helsingborg (m.fl.).

Skriven i Tyskland? och/eller Danmark?, 1300-talet.

Mått: 14,5 x 11 cm.

Tidigare ägare: Nicholaus Laghonis, lektor i dominikankonventet i Helsingborg; en broder Illabrandir; anteckning av en broder Olavus Petri fol. 215v – ägare eller enbart brukare?

Innehåll: diverse filosofiska skrifter (Costa ben Luca; Aristoteles; Albertus Magnus; Macrobius; Boethius; Augustinus de Dacia); traktat om bikten; Gerardus de Fracheto, *Vitae fratrum* (endast början).

Skara stifts- och landsbibliotek. MS Medeltid 2

Skara.

Inbindningen innehåller fragment av tre brev ställda till dominikankonventet i Skara, varav ett är daterat 5 augusti 1453. Innehåll: texter av Bernhard av Clairvaux samt diverse ”fabler och berättelser”. Handskriften är inte katalogiserad enligt moderna principer varför inget närmare kan sägas om innehåll och proveniens. En kort beskrivning finns i Stenberg 1961.

Litteraturförteckning

- Benediktsson, Jakob, 1976, "Þorlákr helgi Þórhallsson", *Kulturbistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, bd 20 (1976), sp. 385–388.
- Borgehammar, Stephan, 2010, "Svensk senmedeltida påskpredikan: tre exempel", i *Svensk påskpredikan genom tiderna*, red. Christer Pahlmblad & Sven-Åke Selander (Skellefteå: Artos), s. 9–46.
- Edwards, O. C., 2004, *A History of Preaching* (Nashville: Abingdon Press).
- Iversen, Gunilla, 2000, "Transforming a Viking into a Saint: The Divine Office of St. Olav", i *The Divine Office in the Latin Middle Ages: Methodology and Source Studies*, red. Margot E. Fassler & Rebecca A. Baltzer (New York: Oxford University Press), s. 401–429.
- Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig, 2007, "Dominikanerne i Västergötland – Konventerne i Skara og (Gamla) Lödöse betraget som en del af Prædikantordenens nordiske provins Dacia", i *Kloster och klosterliv i det medeltida Skara stift*, red. Johnny Hagberg (Skara: Skara stiftshistoriska sällskap), s. 159–184.
- Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig, 2011, "Venerunt fratres predicatorum – Notes on Datings of the first Dominican Convent Foundations in Scandinavia", i *Collegium Medievale. Interdisciplinary Journal for Medieval Research* 24, s. 5–22.
- Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig, 2015, "'Them friars dash about' – Mendicant *terminario* in medieval Scandinavia", i *Travels and mobilities in the Middle Ages – From the Atlantic to the Black Sea*, red. M. O'Doherty & F. Schmieder (Turnhout: Brepols), s. 3–29.
- Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig, 2016a, "Friars Preachers in frontier provinces of medieval Europe", i *Medieval East Central Europe in a Comparative Perspective – From frontier zones to lands in focus*, red. G. Jaritz & K. Szende (London & New York: Routledge), s. 123–136.
- Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig, 2016b, "'Beggars in silky robes and palaces' – Dominicans preaching and practising poverty in medieval Scandinavia", i *Poverty and Devotion in Mendicant Cultures 1200–1450*, red. Constant J. Mews & Anna Welch (London & New York: Routledge), s. 164–184.
- Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig, *Diplomatarium OP Dacie*, tillgänglig: <http://www.jggj.dk/DOPD.htm> [2017-09-29].
- Lidén, Anne, 1999, *Olav den helige i medeltida bildkonst. Legendmotiv och attribut* (Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien).
- Mathias Ripensis, *Sermones de tempore*, transcribed and edited by Johannes Schütz, introduction by J. G. G. Jakobsen, tillgänglig: <http://www.jggj.dk/Mathias.htm> [2017-09-29].

- Metcalf, F., 1881, *Passio et Miracula Beati Olavi, edited from a twelfth-century manuscript in the library of Corpus Christi College, Oxford, with an introduction and notes by F. M.* (Oxford: Clarendon Press).
- MHUU = *Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala. Katalog über die C-Sammlung* 1–8, red. Margarete Andersson-Schmitt, Håkan Hallberg & Monica Hedlund (Acta Bibliothecae R. Universitatis Upsaliensis, XXVI:1–8), Uppsala 1988–1995.
- Mortensen, Lars Boje, Eyolf Østrem & Åslaug Ommundsen, "Sanctus Olavus", i *Medieval Nordic Literature in Latin. A Website of Authors and Anonymous Works c. 1100–1530*, tillgänglig: https://wikihost.uib.no/medieval/index.php/Sanctus_Olavus [2017-09-30].
- Olavslegenden og den latinske historieskrivning i 1100-tallets Norge*, red. Inger Ekrem, Lars Boje Mortensen & Karen Skovgaard-Petersen (København: Museum Tusulanums Forlag).
- Phelpstead, C. (red.), 2001, *A History of Norway and The Passion and Miracles of the Blessed Óláfr*, translated by D. Kunin, ed. with introduction and notes by C. Phelpstead (Viking Society for Northern Research Text Series, vol. 13), London.
- Riising, Anne, 1969, *Danmarks middelalderlige prædiken* (København).
- Schmid, Toni, 1947, "Om Sigtunabrödernas böcker och böner", *Sigtuna Maria-kyrka 1247–1947 = Situne Dei. Sigtuna fornheims årsbok*, 56 (1946–1947), s. 45–82.
- Schütz, Johannes, 2014, *Hüter der Wirklichkeit. Der Dominikanerorden in der mittelalterlichen Gesellschaft Skandinaviens* (Göttingen: V & R unipress).
- Stenberg, Bengt, 1961, "Handschriftssamlingen i Stifts- och landsbiblioteket i Skara", *Västgötabygden* årg. 16, s. 20–21.
- Tagesson, Göran, 2009, "Urban Monastic Culture in Medieval Sweden", i *Glaube, Macht und Pracht. Geistliche Gemeinschaften des Ostseeraums im Zeitalter der Backsteingotik*, red. Oliver Auge, Felix Biermann & Christoffer Herrmann (Rahden/Westf.: Leidorf), s. 107–124.